

hadis öğrenmeye başladı. Mısır, Dımaşk, Cezîre gibi ilim merkezlerini dolaşarak Ebû Kılâbe er-Rakâşî, Muhammed b. Mesleme, Hâris b. Ebû Üsâme, İbn Ebû'd-Dünyâ, Ebû Müslim el-Keccî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel vb. meşhur hocalardan ders aldı. Daha sonra Bağdat'a yerleşerek hadis rivayet etmeye başladı. Büveyhîler burada ashabin faziletinden bahsetmeyi yasaklayarak cami kapılarına onları kötüleştiren ifadeler astırdıkları zaman Ebû Bekir eş-Şâfiî bu yasağa aldırmayıp şehir camiinde talebelerine sahâbenin faziletine dair dersler vermiş, hadisler yazdırmıştır. Bu derslerinde kendisinden Dârekutnî başta olmak üzere İbn Şâhîn, Ebû Abdullah İbn Mende, İbn Şâzân el-Bağdâdî ve Ebû İshak el-İsferyânî gibi âlimler faydalanmıştır. Uzun yıllar yaşaması sebebiyle birçok muhaddesten âli senedlerle sadece kendisi rivayette bulunduğu için kalabalık talebe grupları etrafında toplanmış, Ebû Bekir de kurduğu **imlâ*** meclislerinde onlara hadis rivayet etmiştir. Dârekutnî, devrinin muhaddisleri arasında ondan daha güvenilir bir kimse bulunmadığını ifade etmiş, Zehebî ise hadiste **hüccet*** olduğunu belirtmiştir.

İlmî çalışmalarının yanı sıra ticaretle de meşgul olduğu için muhtelif şehirlerle gidip gelen Ebû Bekir eş-Şâfiî Zilhicce 354'te (Aralık 965) Bağdat'ta vefat etti ve Ahmed b. Hanbel'in mezarının yanına defnedildi.

Eserleri. Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin günümüze kadar gelen eserleri şunlardır: 1. *el-Fevâ'id*. Hocalarından âli isnadla rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden ve Zehebî tarafından on bir cüzdten meydana geldiği belirtilen eserin yazma bir nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mecmua, nr. 49/1, vr. 1^a-143^b). Talebesi Ebû Tâlib Muhammed b. Gaylân tarafından rivayet edildiği için *el-Gaylânîyyât* diye de meşhur olan eserin *el-Fevâ'idü'l-muntehabeti'l-avâli 'ani's-şüyûhî'l-meşhûre bi'l-Gaylânîyyât* adlı başka bir nüshası British Museum'dadır (Suppl., 135, Or. 3059; diğer nüshaları için bk. Sezgin, I, 191). Zehebî'nin 10.000 hadis ihtiva ettiğini söylediği eserin dört râvili hadislerini Dârekutnî *el-Ehâdişü'r-rubâ'îyyât* adıyla bir araya getirmiştir (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 85/2). 2. *Müsne-dü Mûsâ el-Kâzım b. Ca'fer b. Muhammed*. Eserin yazma bir nüshası Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'dedir (Mecmua, nr. 34/3).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, V, 456-458; İbnü's-Salâh, *Ṭabaḳâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 537, vr. 25^p-26^a; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 880-881; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 39-44; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut 1405/1985, s. 196-197; Safedî, *el-Vâfi*, III, 347; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 260; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 343; Süyûtî, *Ṭabaḳâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 361; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1214; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 16; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 274; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, X, 194; *Hedîyyetü'l-ârifin*, II, 44; Kettânî, *er-Risâletü'l-musettefâ*, s. 92; Sezgin, *GAS*, I, 191; Dihlevî, *Bus-tânü'l-muhaddisin*, s. 139-140.

SELMAN BAŞARAN

EBÛ BEKİR et-TAMESTÂNÎ

(أبو بكر الطمستاني)

Ebû Bekir et-Tamestânî el-Fârisî
(ö. 340/951)

İlk dönem sûfilerinden.

İran'ın Tamestân şehrinde doğdu. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra tasavvufa yöneldi. İran'ın birçok şehrini dolaştı, karşılaştığı sûfilere istifade etti. Dönemin meşhur sûfisi Ebû Bekir eş-Şiblî ve Şirazlı İbrâhim ed-Debbâğ'ın sohbetlerine katıldı. Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*'sında yanlışlıkla Ebû Bekir es-Saydalânî olarak tanıtılan Tamestânî Nişâbur'da vefat etti. Kuzey Irak'ın Hîre şehrinde medfun olduğuna dair bir rivayet de vardır (Kuşeyrî, s. 371).

Ebû Bekir et-Tamestânî, tasavvufun kuruluş döneminde görüş ve tesbitleriyle bu disipline önemli katkılarda bulunan sûfilerden biridir. Sohbet, hicret, nefis, ilim, zühd, tasavvuf, tarikat, riyâzet gibi terimlere getirdiği yorumlar tasavvufî çevrelerde kabul görmüş ve yaygınlık kazanmıştır. Allah'a giden yolların insanların sayısı kadar çok olduğunu söyleyen ilk sûfi odur (Sülemî, s. 472). Ebû Bekir bu tesbitiyle, bir yandan psikolojik ve pedagojik bir gerçeğe işaret ederken öte yandan özellikle Hallâc-ı Mansûr'un idamıyla birlikte ortaya çıkan olumsuz atmosferi yumuşatmayı hedeflemiştir. Ona göre insanların en iyisi, kendi tuttuğu yolu tek doğru yol kabul etmeyen, dolayısıyla kendi kusurlarını görebilen kimsedir (a.e., s. 472).

Nefehâtü'l-üns Tercümesi'nde (s. 238), Ebû Bekir'in sekr ve muhabbet ağırlıklı bir tasavvufî anlayışı benimseydiği söyleniyorsa da kendisinden nakledilen sözlerde bu husus pek görülme-

mektedir. Bunun sebebi Melâmî tavrı olabileceği gibi Hallâc'ın idamına sebebiyet veren ortamdan çekinmesi de olabilir. Hallâc gibi coşkun bir sûfi olan Ebû Bekir eş-Şiblî'nin Tamestânî'ye büyük saygı duyması da meşrebi konusunda dikkate alınması gereken bir husustur. Tevhid kavramını "tevhid, tevhid eden ve tevhid edilen" şeklinde üçe ayırması da "enelhak" olarak ortaya çıkan ve daha sonraki asırlarda vahdet-i vücûdun temelini oluşturan tasavvufî tevhid anlayışına farklı bir yaklaşım biçiminde değerlendirilebilir.

Ebû Bekir et-Tamestânî'ye göre esas eğitim metodu sohbettir. Tamestânî, "sahâbe" kelimesinin "sohbet" kökünden geldiğine dikkat çekerek ashabin "sâbi-kün" (en önde gidenler) şeklinde nitelendirilmesinin temel sebebinin Hz. Peygamber'le sohbet etmiş olmalarıyla açıklar. Esas olan Allah ile sohbet edebilmektir; bunu yapamayanlar öncelikle Allah ile sohbet edebilenlerle sohbet etmeli, onlardan faydalanmalıdır (Sülemî, s. 473). Sohbetin vazgeçilmez şartı hicrettir. Hicret nefsin arzularını öldürmek, gönül eğitiminin önündeki engelleri kaldırmak, bâtıldan hakka, yanlıştan doğruya göç etmektir. Hicretin en önemli unsuru zühd ve riyâzet, az yemek, az uyumak, az konuşmak ve yalnız yaşamaktır. Ashabin üstünlüğü, zâhirî planda Hz. Peygamber'in sohbetlerine katılmış olmalarından, bânîni planda ise Allah'a hicret etmelerinden ileri gelir (a.e., s. 473).

Allah ile kul arasındaki en kesif hicabın nefis olduğunu söyleyen ve nefsânî arzuların öldürülmesi konusuna ayrı bir önem veren Ebû Bekir, bu konunun titizlikle takip edilmesi gerektiği kanaatindeydi. Çünkü bazı nefsânî arzular sönerken başka arzular yeniden alevlenebilir. Ona göre ilim de böyledir; zira bir yandan cehaleti ortadan kaldırırken öte yandan nefsin arzularına alet olmasıyla mânen küçülmeye ve çöküntüye sebep olabilir. Bunun en belirgin tezahürlerinden biri, nefis terbiyesini gerektiremeyen ilim adamlarının birtakım te'villere başvurarak kendilerini savunmaya kalkışmalarıdır. Tamestânî ayrıca zihinden geçen bir kötülüğün kalpte yarattığı huzursuzluğa bu kötülüğün cezası olarak bakmış, bu cezayı da fiirde kalmayıp fiile dönüşmesi halinde verilecek daha ağır cezaya karşı bir uyarı olarak değerlendirmiştir.

Sûfiler arasında tartışma konusu olan, kul ile Allah arasındaki mânevî yolun

EBÜ BEKİR et-TAMESTÂNÎ

kuldan Allah'a doğru mu gittiği, yoksa Allah'tan kula doğru mu geldiği meselesine Ebü Bekir, "Yol O'nundur, bunun için O'nusuz O'na yol yoktur" tesbitiyle açıklık getirmiştir. Bu tesbitiyle de kişinin kâmil insan olmasında kendi gayret ve çabasının rolü olmakla birlikte esas unsurun Allah'ın lutf ve ihsanı olduğu- na işaret etmiştir.

Ebü Bekir et-Tamestânî'nin, "Ölüm âhiretin kapısıdır ve oradan girmeden vuslat gerçekleşmez" sözü, sonraki yüzyıllarda Mevlânâ'da "şeb-i arûs" tabirinde ifadesini bulacak olan anlayışın temelini teşkil etmiştir. Nefsini öldürerek gerçeği bulan kişi, dünyada hayatının sona ermesiyle gerçek sevgilisine kavuşacaktır. Onun için Tamestânî, "Kalbin hayatı nefsin ölümündedir" demiştir (Sülemî, s. 471, 472).

Onun, "Tasavvuf bir harekettir, sükûnun olduğu yerde tasavvuf yoktur" şeklindeki tarifi bütün tasavvuf klasiklerinde yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 471-474; Ebü Nuaym, *Hilye*, X, 382; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 133, 247, 371, 413, 418; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ* (nşr. R. A. Nicholson), Leiden 1905-1907, II, 257; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, IV, 41; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 353-354; Câmî, *Nefehât*, s. 190; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 237-238; Şa'rânî, *Tabakât*, I, 121-122; Münâvî, *Kevâkib*, II, 16-17; Herevî, *Tabakât*, s. 514; Arûsî, *Netâ'icü'l-efkârî'l-kuşsiyye*, Dımaşk, ts., II, 8-9.

MUSTAFA BİLGİN

EBÜ BEKİR ez-ZÜBEYDÎ

(bk. ZÜBEYDÎ, Ebü Bekir).

EBÜ BEKR-i TİHRÂNÎ

(أبو بكر تهرانی)

(IX./XV. yüzyıl)

Akkoyunlular tarihine dair yazdığı *Kitâb-ı Dıyarbekriyye* adlı eseriyle tanınan münşî ve tarihçi (bk. KİTÂB-ı DİYARBEKRİYYE).

EBÜ BEKRE

(أبو بكر)

Ebü Bekre Nüfey'
b. Mesrûh es-Sekafî
(ö. 51/671 [?])

Sahâbî.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Vâsıt yakınlarındaki Zendeved şehrinde olan annesi Sümeyye'nin İran kısırası tarafından Yemen Meliki Ebü'l-Hayr'a he-

diye edildiği, melikin de ülkesine dönerken Tâif'te hastalandığı sırada kendisini tedavi eden meşhur Arap tabibi Hâris b. Kelede'ye onu hediye ettiği bilinmektedir. Sümeyye, Hâris b. Kelede'nin kölesi Mesrûh ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Nüfey' dünyaya gelmiştir. Kaynakların birçoğunda Hâris b. Kelede'ye nisbet edilmesi onun kölesi olması sebebiyledir. Ebü Bekre'nin müslüman olduktan sonra Hâris b. Kelede'ye nisbet edilmediği reddetmesi de onun oğlu olmadığını göstermektedir (Zehebî, III, 6). Ziyâd b. Ebîh Nüfey'in anne bir kardeşidir.

Tâif Muhasarası'nda (8/630) müslümanlara katılacak hürlerin serbest, kölelerin hür olacağı ilân edilince Tâif Kalesi'nden kaçıp gelen yirmi üç köleden biri de Nüfey' idi. Kaleden aşağıya bekere (veya bekere) denen bir kuyu çıkırdığı ile indiği için Hz. Peygamber kendisine "Ebü Bekre" diye iltifat etti ve o günden sonra hep bu künye ile anıldı. Hz. Peygamber'in emriyle İslâmiyet'i Amr b. Saîd b. Âs'tan öğrendi. Kız kardeşi Ezde'nin kocası olan ashâb-ı Suffe'den Utbe b. Gazvân Hz. Ömer devrinde Basra'ya vali tayin edilince Bahreyn'de bulunan Ebü Bekre'yi yanına aldırdı. Ebü Bekre burada uzun süre kaldığı için Basrî nisbiyle de anılır.

Ebü Bekre ve kardeşi Ziyâd b. Ebîh, iki kişiyle birlikte Mugîre b. Şu'be'nin zina yaptığını ileri sürdüler. Ancak Ziyâd'ın olayda gördüğü şahsı tam teşhis edemediğini söylemesi üzerine Mugîre b. Şu'be recm cezasından kurtuldu. Ebü Bekre ile diğer iki kişi ise iddialarını ispat edebilmek için yeterli sayıya (en az dört kişi) ulaşamadıklarından had cezasına çarptırıldılar. Bundan böyle şahitliklerinin kabul edilebilmesi için Mugîre hakkındaki bu iddiaları ile ilgili olarak tövbe etmeleri teklif edilince iki arkadaş bu isteği yerine getirdiği halde Ebü Bekre tövbe teklifini kabul etmedi. Kardeşi Ziyâd'ın gerek bu olaydaki tutumu, gerekse Muâviye'nin hilâfet mücadelesi sırasında Ebü Süfyân'ın oğluymuş gibi ona nisbet edilmeyi uygun görmesi sebebiyle onunla bir daha konuşmadı. Oğullarının kardeşi tarafından himaye edilip önemli mevkilere getirilmelerini de tasvip etmedi. Cemel Vak'ası'nda Hz. Âişe taraftarı iken Hz. Peygamber'den duyduğu bir hadisi hatırlayarak geri çekildi ve tarafsız kalmayı tercih etti. Aynı gerekçe ile Siffin Savaşı'na da katılmadı.

Kırk çocuğu olduğu nakledilen Ebü Bekre, Hz. Peygamber'den 132 hadis ri-

vayet etmiştir. Bunlardan sekizi *Şahî-hayn*'da bulunmakta, ayrıca beşi yalnız Buhârî'de, biri Müslim'in eserinde yer almaktadır. Rivayetlerinin tamamı *Kütüb-i Sitte*'nin diğer eserleriyle öteki hadis kitaplarında yer almış olup Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetleriyle ilgili olarak Ebü Bekir b. Ali es-Somâlî *Merviyâtü's-şahâbî Ebî Bekre fi Müsnedi'l-İmâm Ahmed* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi, 1399/1979). Ebü Bekre'den oğulları Abdullah, Ubeydullah, Abdurrahman, Abdülaziz, Müslim, Merrâr ve torunu Bahr b. Merrâr ile Ebü Osman en-Nehdî, Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn ve daha başkaları rivayette bulunmuşlardır.

Ebü Bekre, kardeşi Ziyâd b. Ebîh'in valiliği zamanında 51 (671) veya 52 (672) yılında Basra'da vefat etti. Cenaze namazını sahâbî Ebü Berze el-Eslemî kıldırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Meğâzî", 56; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 112-113; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 931-932; İbn Hişâm, *es-Sîre*, IV, 485; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 15-16; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 288-289; İbn Ebü Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 489; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, III, 567-569; Ebü Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâşım* (Hatîb), s. 101, 237-238; İbnü'l-Cevzî, *Telkîhu fî-hümi'l-eser* (nşr. Ali Hasan), Kahire 1975, s. 401; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 154; İbnü'l-Esîr, *İsdü'l-gâbe*, V, 354-355; VI, 38-39; a.mlf., *el-Kâmil*, III, 443; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, III, 5-10; Fâsî, *el-İkdu's-şemîn*, Beyrut 1986, VII, 29-30; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ*, Kahire 1941, I, 418; İbn Hacer, *el-İşâbe*, III, 571-572; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 469-470; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 275; M. Th. Houtsma, "Ebü Bekre", *IA*, IV, 14.

ASRİ ÇUBUKÇU

EBÜ BERZE

(أبو برزة)

Ebü Berze Nadle b. Ubeyd
b. el-Hâris el-Eslemî
(ö. 65/685 [?])

Sahâbî.

Künyesiyle meşhur olduğu için hem kendinin hem babasının adı hususunda ihtilâf edilmiştir. Adı Nadle iken Hz. Peygamber tarafından Abdullah olarak değiştirildiği veya adının Hâlid olduğu söylenmekte, babasının ise Amr, Âiz, Niyâr, Nadle, Ubeyd veya Abdullah diye bilindiği kaydedilmektedir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve daha birçok âlime göre ise adı ve soy şeceresi yukarıda gösterildiği şekildedir.